

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

РІВНЕ 2024

**РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА ТЕОРІЇ І МЕТОДИК ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ**

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ

Навчально-методичний посібник
для здобувачів
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 013 Початкова освіта

РІВНЕ 2024

УДК 378.016:[172+93/94](075.8)

С 65

Рекомендовано до друку навчально-методичною радою педагогічного факультету Рівненського державного гуманітарного

університету, протокол № 2 від 16.04.2024 р.

Розглянуто та схвалено на засіданні кафедри теорії та методик початкової освіти, протокол № 4 від 11.04.2024 р.

Рецензенти:

Пантюк Тетяна Ігорівна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Бричок Світлана Борисівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки початкової, інклюзивної та вищої освіти Рівненського державного гуманітарного університету.

Укладач:

Сорочинська Тетяна Адамівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методик початкової освіти Рівненського державного гуманітарного університету.

Сорочинська Т. А.

Методика навчання громадянської та історичної освітньої галузі: навчально-методичний посібник для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 013 Початкова освіта. Рівне : РДГУ, 2024. 80 с.

Навчально-методичний посібник розкриває теоретико-практичні проблеми теорії та методики навчання громадянської та історичної освітньої галузі. У посібнику відображено методологію та базові підходи до застосування сучасних технологій навчання у початковій школі; подано методичні вказівки та рекомендації до опрацювання курсу та організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

© Сорочинська Т. А.

ВСТУП

Сучасна війна кардинально змінила сприйняття російської загрози українській державності, викривши екзистенціальну природу складного та різноаспектного російсько-українського конфлікту. Україна опинилася в епіцентрі тектонічних соціокультурних розломів глобального світу. Ці події актуалізували питання, пов'язані з формуванням українського патріотизму, національної ідентичності та колективної пам'яті. У зв'язку з цим, Міністерство освіти і науки України оприлюднило Стратегію розвитку громадянської освіти до 2030 року. Проекти Стратегії та план заходів з її реалізації відповідають Концепції розвитку громадянської освіти в Україні, що базується на необхідності створення сприятливих умов для формування та розвитку громадянської компетентності особистості на всіх рівнях освіти та в усіх складниках. З огляду на це, одним із ключових завдань вищої освіти України сьогодні є вдосконалення професійної підготовки майбутнього вчителя до формування громадянської компетентності учнівської молоді, яка в майбутньому зможе реалізувати свої права і свободи, впливати на перебудову та розвиток українського суспільства. Це суттєво вплине на трансформацію системи цінностей й актуалізує перед педагогічною наукою найголовніше питання – формування національної та національно-культурної ідентичності підростаючого покоління.

Отже, в сучасних умовах формування національної та громадянської ідентичності учнівської молоді зумовлено необхідністю усвідомлення та засвоєння національно-культурних цінностей українського народу, збереження української нації та історичної пам'яті. І головну роль у цьому процесі відіграє саме вчитель як носій цінностей та ідеалів української культури. Пріоритетним завданням сучасного педагога української школи є вміння об'єктивно аналізувати ситуацію та допомогати учням включити національну та громадянську ідентичність у свою особисту ідентичність через впровадження української культури, традицій та мови, визнаючи цінності та переконання громадянського суспільства, транслюючи їх у повсякденному житті та педагогічній діяльності.

Навчальна дисципліна «Методика навчання громадянської та історичної освітньої галузі» входить до циклу дисциплін професійної підготовки вчителя початкової школи. Навчальний контент дисципліни визначає компетентності, яких повинен набути здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня відповідно до вимог освітньо-професійної

програми «Початкова освіта». Зміст дисципліни розкриває основні вимоги до організації освітнього процесу в початковій школі в сучасних умовах як цілісного й системного організму, його структури, мети і завдань, закономірностей, змісту, методів, форм, засобів, умов формування компетентного вчителя за спеціальністю 013 «Початкова освіта». Програма курсу розроблена з урахуванням інноваційного та особистісно-орієнтованого підходів до підготовки сучасного фахівця початкової школи.

Мета викладання дисципліни полягає у формуванні в майбутніх педагогів системи дидактико-методичних знань, умінь і навичок для формування у здобувачів початкової освіти громадянської, історичної та інших компетентностей, власної ідентичності та готовності до змін шляхом осмислення зв'язків між минулим і сучасним, активної громадянської позиції на засадах демократії, поваги до прав і свободи людини, толерантного ставлення до оточуючих, набуття досвіду життя в соціумі з урахуванням демократичних і національних принципів.

Основними завданнями вивчення дисципліни визначено:

- усвідомлення концепції громадянської та історичної освіти, принципів формування соціальної, громадянської, історичної та інших компетентностей, спрямованих на формування діяльного члена громади та суспільства, який розуміє принципи та механізми функціонування суспільства, є вільною особистістю, яка визнає загальнолюдські й національні цінності та керується морально-етичними критеріями та почуттям громадянської відповідальності у власній поведінці, способами їх втілення в освітньому процесі початкової освіти;
- створення умов для набуття успішного досвіду конструктивної взаємодії та громадянської поведінки в умовах війни, формування емоційно-ціннісного компонента громадянської культури особистості;
- оволодіння дидактико-методичними знаннями з навчальної дисципліни;
- усвідомлення практичної значущості теоретичних знань для творчої педагогічної діяльності сучасного вчителя;
- створення умов для повноцінної реалізації та самореалізації потенційних професійних можливостей здобувача освіти;
- реалізація виховного спрямування предмета з метою формування професійних рис і якостей особистості;

- формування готовності до творчої активності у всіх сферах життя та професійній діяльності.

У процесі підготовки у вищому педагогічному закладі здобувачі освіти набувають громадянської та інших компетентностей, що є інтегративною якістю педагога і включають соціальні, етичні, професійні його складові, вольові та інтелектуальні якості, досвід педагогічної діяльності, громадянські та інші компетенції, необхідні для досягнення соціально значущих цілей і позитивних результатів. Громадянська компетентність майбутнього вчителя як одна з його ключових характеристик постає сукупністю трьох основних компонентів:

мотиваційного, що виявляється в інтересі до суспільного життя, вірі в певні суспільні ідеали, в майбутнє держави;

когнітивного, що полягає у знаннях в галузі права, політики, суспільствознавства, державотворення та реалізується у практичній педагогічній діяльності;

діяльнісного, що здійснюється через можливість діяти, творити, отримувати навички громадянської діяльності, підвищувати рівень обізнаності щодо прав людини в сучасному світі.

Дисципліна «Методика навчання громадянської та історичної освітньої галузі» сприяє формуванню у здобувачів вищої освіти наступних компетентностей:

Інтегральної компетентності – здатності розв'язувати складні спеціалізовані задачі початкової освіти з розумінням відповідальності за свої дії.

Загальних і спеціальних компетентностей:

- Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

- Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

- Здатність працювати в команді.

- Здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми.

- Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

- Здатність діяти соціально відповідально і свідомо.
- Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів).
- Здатність до інтеграції та реалізації предметних знань як основи змісту освітніх галузей Державного стандарту початкової освіти: мовно-літературної, математичної, природничої, технологічної, інформатичної, соціальної і здоров'язбережувальної, громадянської та історичної, мистецької, фізкультурної.
  - Здатність управляти власними емоційними станами, налагоджувати конструктивну та партнерську взаємодію з учасниками освітнього процесу, формувати мотивацію здобувачів початкової освіти до навчання та організовувати їхню пізнавальну діяльність.
  - Здатність до проєктування осередків навчання, виховання й розвитку здобувачів початкової освіти.
  - Здатність до організації освітнього процесу в початковій школі з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей молодших школярів, розвитку в них критичного мислення та формування ціннісних орієнтацій.
  - Здатність до моделювання змісту відповідно до очікуваних результатів навчання, добору оптимальних форм, методів, технологій та засобів формування ключових і предметних компетентностей молодших школярів у процесі вивчення освітніх галузей Державного стандарту початкової освіти: мовно-літературної, математичної, природничої, технологічної, інформатичної, соціальної і здоров'язбережувальної, громадянської та історичної, мистецької, фізкультурної.
  - Здатність до збору, інтерпретації та застосування даних у сфері початкової освіти із використанням методів наукової діяльності до формування суджень, що враховують соціальні, наукові та етичні аспекти.
  - Здатність доносити до фахівців і нефахівців інформацію, ідеї, проблеми, рішення, власний досвід та аргументувати їх на засадах партнерської взаємодії в умовах початкової школи.

Модуль I

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ

Змістовний модуль 1

**Теоретико-методологічні основи
громадянської та історичної освітньої
галузі**

Практичне заняття 1

Тема: Мета та завдання методики навчання громадянської та історичної освітньої галузі в змісті професійної підготовки майбутніх фахівців початкової школи.

Мета: усвідомлення сутності, основних цілей та завдань освітньої галузі, її загальнопедагогічних та дидактичних принципів, концептуальних підходів до визначення змісту громадянської та історичної освіти.

План

1. Теоретико-методологічні аспекти громадянської та історичної освітньої галузі. Цілі та основні завдання навчальної дисципліни.
2. Психолого-педагогічні і філософські засади курсу. Аналіз наукових концепцій сутності громадянської та історичної освіти.
3. Актуальність громадянської освіти в сучасній Україні. Головні компоненти Стратегії розвитку громадянської освіти на період до 2030 року.
4. Громадянська та історична освіта як складна динамічна система в структурі підготовки сучасного вчителя початкової школи.
5. Концептуальні підходи до визначення змісту громадянської та історичної освіти. Загальнопедагогічні та дидактичні принципи.

6. Психолого-педагогічні особливості та компоненти формування громадянської та історичної компетентностей школярів в умовах війни.

Додатки: 1–5.

Завдання 1. Написати есе на тему «Формування національної ідентичності учнівської молоді як важлива вимога сучасності».

Завдання 2. Презентувати одну з історичних подій незалежної України.

Завдання 3. Підготувати виступ «Громадянська самопожертва: героїчний вчинок сучасного українця-патріота».

Практичне заняття 2

Тема: Теоретичне підґрунтя та науково-методична розробленість проблеми реалізації засад методики викладання громадянської та історичної освіти в сучасних умовах.

Мета: опанування теоретичними засадами та особливостями викладання громадянської та історичної освіти в початковій школі; усвідомлення основних вимог щодо рівня підготовки здобувачів початкової освіти; формування ключових компетентностей майбутнього фахівця.

План

1. Загальнолюдські та національні цінності у контексті організації навчання в початковій школі.

2. Складові миру і гармонії. Конфлікт як соціальне явище.

3. Сутність демократії. Принципи та цінності демократії.

4. Освітні вимоги до рівня підготовки здобувачів початкової освіти. Мета громадянської та історичної освітньої галузі відповідно до Державного стандарту початкової освіти.

5. Огляд та порівняльний аналіз типових освітніх програм О. Савченко та Р. Шияна. Особливості змістових ліній освітньої галузі.

6. Поняття та зміст «громадянська компетентність» особистості.

7. Складові громадянської культури особистості. Комплекс завдань щодо формування громадянської компетентності педагога.

Додатки: 5–11.

Завдання 1. Презентувати проєкт «Сучасна Україна та її сусіди».

Завдання 2. Дослідити та підготувати доповідь «Історичні пам'ятки української культури».

Завдання 3. Проаналізувати відеоматеріали «Гідність та права людини» (URL: <https://www.youtube.com/watch?v=y9Ej90eY7zc>). Виписати права та обов'язки людини. Встановити взаємозалежність.

Завдання 4. Написати есе на тему «Особливості емоційно-ціннісного компонента громадянської компетентності вчителя початкової школи в сучасних умовах».

Завдання 5. Запропонувати форми і методи роботи для формування загальнолюдських та національних цінностей молодших школярів у контексті вивчення освітньої галузі в сучасних умовах (клас на вибір).

Завдання 6. Розробити план виховного заходу на одну з тем:

«Волонтери України: відвага, героїзм, самопожертва»;

«Громадянська самопожертва: приклади сьогодення».

Практичне заняття 3

Тема: Реалізація дидактичних засад організації навчання, навчальної діяльності у контексті завдань громадянської та історичної освітньої галузі в початковій школі в умовах сьогодення.

Мета: опанування сучасними підходами до типології та структури уроків; педагогічними технологіями навчання, що передбачають динамічний підхід до організації навчання у початковій школі; розвиток ключових компетентностей майбутнього вчителя.

План

1. Теоретико-дидактичні засади організації навчання, навчальної діяльності у контексті реалізації завдань громадянської та історичної освітньої галузі.

2. Особливості організації національно-культурного, демократичного освітнього середовища в початковій школі у контексті викладання освітньої галузі в сучасних умовах.

3. Візуалізація навчального матеріалу та її дидактичні можливості для формування громадянської компетентності здобувачів початкової освіти. Класифікація засобів візуалізації.

4. Сучасні ефективні техніки візуалізації навчального матеріалу в початковій школі.

5. Проблемне навчання в ході вивчення громадянської та історичної освітньої галузі. Основні психолого-педагогічна цілі проблемного навчання. Форми та принципи проблемного навчання.

6. Методика організації творчого проектування в початковій школі:

особливості застосування технології.

Додатки: 12–15, 40.

Завдання 1. Підготувати обґрунтування сутності методик: кластеру, фішбоуну, лепбукінгу, хмари слів, методу проєктів (на вибір 2-3) та ефективності їх застосування у початковій школі в контексті освітньої галузі (навести приклади).

Завдання 2. Обґрунтувати сучасний методичний прийом візуалізації навчального матеріалу кроссенс та алгоритм його створення.

Завдання 3. Підготувати конспект уроку-мандрівки для учнів 1 класу із застосуванням інноваційних технологій навчання.

Завдання 4. Презентувати проєкт для учнів 2 класу «Приватний простір і громадські місця: у чому відмінність. Правила поведінки в громадських місцях».

Практичне заняття 4

Тема: Методологічні основи та особливості формування громадянознавчих та історичних уявлень і понять у початковій школі.

Мета: поглиблення знань щодо структури та способів визначення громадянознавчих та історичних понять; формування методичної готовності здобувачів вищої освіти до розвитку системи наукових та ціннісних понять в учнів початкових класів.

План

1. Громадянознавчі поняття: структура і способи визначення. Вимоги до обов'язкових результатів навчання здобувачів освіти з урахуванням компетентнісного підходу до навчання.

2. Технологічні засади та наукові підходи до формування понять.

3. Історичні поняття та уявлення. Способи формування історичних понять у здобувачів початкової освіти. Мнемотехніка: методи запам'ятовування.

4. Особливості використання технології ейдетики.

5. Особливості формування і розвитку громадянських та історичних понять у початковій школі.

6. Алгоритм дій вчителя та етапи засвоєння понять школярами. Методична підготовка вчителя до формування системи наукових та ціннісних понять в учнів початкової школи.

7. Критерії визначення рівня сформованості громадянської компетентності молодших школярів.

Додатки: 16–21.

Завдання 1. Розробити термінологічний словник з історичної та громадянської освіти для здобувачів початкової освіти (для кожного класу окремо, зразок на с.70).

Завдання 2. Презентувати сучасні ефективні методики формування громадянськознавчих та історичних уявлень і понять у початковій школі.

Завдання 3. Обґрунтувати алгоритм дій (етапи) формування громадянських та історичних понять, розвитку критичного мислення з урахуванням вікових особливостей молодших школярів. Форму презентації обираєте самостійно.

Завдання 4. Підготувати есе на одну із запропонованих тем:

- Хто такі герої (на прикладах із національної історії)?
- Сучасні герої та їхні вчинки.

Модуль II

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ У СТРУКТУРІ НАВЧАННЯ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Змістовний модуль 2.

Основні методичні засади формування громадянської та історичної освіти в молодших школярів

Практичне заняття 5

Тема: Навчання історії й громадянської освіти як чинник формування національної та громадянської ідентичності здобувачів початкової освіти в умовах війни та повоєнного розвитку України.

Мета: формувати вміння об'єктивно аналізувати сучасну ситуацію та допомогати учням включити національну ідентичність у власну ідентичність через впровадження української культури, традицій, мови, визнаючи цінності та переконання, транслюючи їх у повсякденному житті.

План

1. Психолого-філософська сутність феномена ідентичність людини. Ідентичність як невід'ємна характеристика особистості. Важливість ідентичності як особистісного утворення.

2. Особливості навчання історії й громадянської освіти в початковій школі в складних умовах війни. Принципи формування громадянської та історичної освіти в сучасних умовах.

3. Шляхи формування національної самосвідомості здобувачів освіти в процесі навчання у початковій школі.

4. Стратегія розвитку громадянської та історичної освіти учнівської молоді в повоєнний період.

5. Особливості організації роботи вчителя (вибір методів і прийомів) щодо формування національної та громадянської ідентичності школярів.

Завдання 1. Переглянути відео «Соціальна ідентичність» та обґрунтувати шляхи її формування (URL: <https://www.youtube.com/watch?v=TKrJha4OSXE>).

Завдання 2. Розробити презентацію на тему «Суспільні відносини».

Практичне заняття 6

Тема: Формування міжпредметних компетентностей у процесі тематичного навчання громадянської та історичної освітньої галузі.

Мета: формування міжпредметних компетентностей здобувачів вищої освіти; інтеграція різних видів діяльності (наукової, навчальної, практичної) у процесі викладання курсу «Я досліджую світ»; поглиблення знань щодо реалізації міжпредметних зв'язків у процесі тематичного навчання в початковій школі.

План

1. Інтегроване навчання: тематичний і діяльнісний підходи. Переваги інтегрованого навчання. Інтегроване навчання в процесі вивчення громадянської та історичної освітньої галузі.

2. Інтеграція та реалізація предметних знань як основи змісту освітніх галузей Державного стандарту початкової освіти: мовно-літературної, математичної, природничої, технологічної, інформатичної, соціальної і здоров'язбережувальної, громадянської та історичної, мистецької, фізкультурної.

3. Методика інтерактивного уроку. Проектні технології у вивченні інтегрованих курсів.

4. Підготовка вчителя до інтегрованого уроку. Особливості організації та проведення інтегрованих занять в контексті вивчення громадянської та історичної освітньої галузі.

5. Формування міжпредметних компетентностей у процесі тематичного навчання громадянської та історичної освітньої галузі.

Додатки: 23, 24.

Завдання 1. Розробити stem-проект для здобувачів початкової освіти у розрізі вивчення громадянської та історичної освіти.

Завдання 2. Презентувати дизайн-урок для учнів 1–4 класу (на вибір) у контексті громадянської та історичної освітньої галузі.

Завдання 3. Ознайомитися та проаналізувати матеріали статті Т. Сорочинської, О. Синьчук. Професійна підготовка сучасного вчителя до формування національної та громадянської ідентичності в закладі вищої педагогічної освіти. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки.* 2024. С. 316–319 (URL:<https://pednauk.cusu.edu.ua/index.php/pednauk/article/view/1889/1864>).

Завдання 4. Представити конспект уроку для 1–4 класу (з метою демонстрації міжпредметних зв'язків у процесі тематичного навчання в початковій школі).

Практичне заняття 7

Тема: Сучасні інтерактивні технології навчання громадянської та історичної освітньої галузі в початковій школі.

Мета: опанування знаннями та методикою застосування сучасних інтерактивних технологій навчання у контексті викладання громадянської та історичної освітньої галузі; формування методичної готовності майбутнього вчителя до впровадження інтерактивних технологій навчання у початковій школі.

План

1. Інноваційні тенденції розвитку сучасної освіти. Інноваційні технології як цілеспрямований системний набір прийомів, засобів організації навчальної діяльності, що охоплює весь процес навчання від визначення мети до одержання результатів.

2. Інтерактивні технології вивчення освітньої галузі. Педагогічні умови реалізації інтерактивного навчання у контексті громадянської та історичної освітньої галузі.

3. Структура і характеристика інтерактивних технологій навчання. Роль вчителя у процесі використання інтерактивних технологій навчання.

4. Особливості застосування технології кооперативного навчання.

5. Застосування технології колективно-групового навчання у контексті громадянської та історичної освітньої галузі.

6. Особливості застосування технології ситуативного моделювання.

7. Застосування технології опрацювання дискусійних питань.

Додатки: 16–18, 36–38.

Завдання 1. Підготувати доповідь «Інтерактивні технології навчання в початковій школі: особливості застосування».

Завдання 2. Проаналізувати відеоматеріали «Технологія критичного мислення» (URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Dpsvwt884YM>).

Завдання 3. Обґрунтувати ефективність застосування «Кейс-технології як форми інтерактивного навчання молодших школярів» (URL: <https://www.youtube.com/watch?v=jhmET9vqAHM>).

Завдання 4. Презентувати особливості застосування інноваційних технологій навчання у початковій школі в контексті реалізації завдань громадянської та історичної освітньої галузі.

Завдання 5. Підготувати обґрунтування сутності методик (скрайбінгу, ейдетики, скетчноутінгу, метаплану, буктейлеру) та їх застосування у початковій школі в контексті освітньої галузі.

Практичне заняття 8

Тема: Методика формування громадянської та історичної компетентностей у структурі навчання змістових ліній: «Я – Людина» / «Людина», «Людина серед людей» / «Я серед людей», «Моя культурна спадщина».

Мета: формувати вміння об'єктивно аналізувати сучасну ситуацію та допомогати учням включити національну ідентичність у свою особисту ідентичність через впровадження української культури, традицій та мови, визнаючи цінності та переконання, транслюючи їх у повсякденному житті.

План

1. Основні характеристики та завдання змістових ліній громадянської та історичної освітньої галузі у початковій школі.

2. Методика формування в учнів початкової школи розуміння самоідентифікації елементарної інформації про людину як унікальну істоту, яка творить себе як особистість, формує свій характер і розвиває ціннісні характеристики в процесі пізнавальної і трудової діяльності.

3. Сутність громадянської поведінки, свідомого вибору норм і моделей поведінки, взірця поведінки. Роль зв'язків, які існують між людьми, значення рідні, друзів, приятелів, спільнот з якими дитина себе ідентифікує.

4. Методика навчання змістової лінії «Моя культурна спадщина» у структурі освітньої галузі. Формування розуміння власної національності, свого походження, культури. Традиції та минуле своєї родини, рідної

етнічної групи, нації. Значущість та різноманітність культурних надбань людства.

5. Інноваційні форми і методи роботи вчителя щодо формування громадянської та історичної компетентностей у процесі навчання змістових ліній «Я – Людина» / «Людина», «Людина серед людей» / «Я серед людей», «Моя культурна спадщина» у початковій школі.

Завдання 1. Дослідити та презентувати проєкт «Правила добродійності. Люди – різні, але всі ми – рівні. Види дискримінації (на прикладах). Негідні (аморальні) вчинки. Як протидіяти негідним учинкам?»

Завдання 2. Розробити квест-гру із застосуванням ТЗН для учнів 1–4 класу у контексті громадянської та історичної освітньої галузі.

Завдання 3. Представити конспект уроку для 1–4 класу (змістова лінія «Моя культурна спадщина»).

Завдання 4. Розробити діагностувальну роботу (вправи) для визначення рівня засвоєння знань молодших школярів(клас на вибір).

Практичне заняття 9

Тема: Методика формування національної ідентичності та громадянської компетентності здобувачів початкової освіти в межах змістових ліній: «Моя шкільна і місцева громади», «Ми громадяни України, Ми – європейці».

Мета: ініціювання самостійного пошуку здобувачів вищої освіти шляхів формування національної ідентичності та громадянської компетентності; розвиток педагогічної компетентності майбутнього вчителя у контексті реалізації Державних стандартів і використання інформаційних освітніх технологій.

План

1. Інформаційно-комунікаційні технології у викладанні громадянської та історичної освіти: значення та напрями використання.

2. Шляхи формування громадянської та історичної компетентностей у контексті навчання змістових ліній у початковій школі.

3. Громадянські дії, демократична поведінка, конструктивна взаємодія: сутність та прояви. Громадські права молодших школярів. Шкільні та місцеві традиції. Діяльність місцевих органів влади.

4. Впровадження інноваційних педагогічних технологій в освітній простір початкової школи. Методика навчання змістової лінії «Людина в суспільстві» / «Ми – громадяни України. Ми – європейці» у структурі громадянської та історичної освітньої галузі.

5. Демократичні цінності та ідеї євроатлантичної інтеграції України.

6. Поняття про націю (народ), державу, політику, владу, ключові події в історії сучасної України.

7. Національна символіка та державні атрибути України.

Завдання 1. Написати есе на тему «Особливості та шляхи формування національної та громадянської ідентичності молодших школярів в сучасних умовах».

Завдання 2. Створити у програмі Microsoft Word за допомогою панелі «Елементи управління» тест для учнів до теми «Громадянин і суспільство».

Завдання 3. Підготувати та презентувати конспекти уроків для учнів 3 та 4 класу на тему «Атрибути держави».

Завдання 4. Створити у програмі Microsoft Publisher макет учнівської газети «Громадянин» або веб-сторінку гуртка «Я громадянин».

Завдання 5. Створити у програмі Microsoft Excel таблицю обрахунку навчальних досягнень учнів за курс «Громадянська та історична освіта».

Тестова контрольна робота

Оберіть одну правильну відповідь!

1. Сучасна освітня модель передбачає:

- 1) суб'єкт-суб'єктну взаємодію учасників освітнього процесу;
- 2) суб'єкт-об'єктну взаємодію учасників освітнього процесу.

2. До інформаційно-розвивальних методів навчання у початковій школі відносять:

- 1) розповідь, пояснення, бесіду;
- 2) репродуктивний метод (або інструктивно-репродуктивний);
- 3) пояснювально-ілюстративний метод (інформаційно-рецептивний);
- 4) всі вище названі методи навчання.

3. Репродуктивні методи навчання – це:

1) переказ – відтворення навчального матеріалу, виконання вправ за зразком;

2) бесіда, розповідь, пояснення.

4. Евристична бесіда – це:

1) метод навчання, застосований учителем для активізації учнів до самостійного пошуку істини;

2) діалогічний метод творчої взаємодії, що базується на розв'язанні проблемної задачі за допомогою основних і навідних запитань пошукового характеру;

3) вірно все вище зазначене.

5. Застосування активних методів навчання у початковій школі передбачає:

1) навчання, у процесі якого учні і вчитель взаємодіють один з одним;

2) навчання, у процесі якого вчитель є основною дійовою особою, що керує освітнім процесом, а учні виступають у ролі слухачів;

3) навчання, у ході якого учні та вчитель перебувають у процесі динамічної групової взаємодії, при чому вчитель і учень – рівноправні, рівнозначні суб'єкти навчання.

6. Життєві навички (соціально-психологічні компетентності) об'єднують у дві групи:

1) емоційно-вольові та інтелектуальні (когнітивні) навички;

2) внутрішньо-персональні (психологічні) та міжперсональні (соціальні) навички.

7. Організація інтерактивного навчання передбачає:

1) моделювання життєвих ситуацій;

2) використання рольових ігор;

3) спільне вирішення проблем на основі аналізу обставин та відповідної ситуації;

4) вірним є все вище назване.

8. Освітня технологія – це:

1) технологічний ланцюжок дій, операцій і комунікацій, послідовність виконання яких сприяє оптимізації освітнього процесу;

2) технологія, що гарантує досягнення визначеної мети та конкретних очікуваних результатів;

3) вірно все вище зазначене.

9. На відміну від методики, технологія:

1) не припускає варіативності, із неї не можна викинути певних елементів;

2) не передбачає пошукової діяльності, спроб, помилок;

3) характеризується постійним зворотним зв'язком, коригуванням подальшої діяльності;

4) охоплює чітко спланований очікуваний результат;

5) вірним є все вище назване.

10. Технології розвитку історичних і громадянських компетентностей здобувачів початкової освіти поділяють:

1) на дві групи: технології критичного мислення, ігрові технології;

2) на чотири групи: технології кооперативного навчання; технології колективно-групового навчання; технології ситуативного моделювання; технології оцінювання дискусійних питань.

11. Візуалізація у початковій школі – це:

1) універсальний засіб навчання і виховання, який організовує сприйняття та спостереження учнів за реальністю, позитивно впливає на сенсорну сферу учня, розвиває його сприйняття, мислення, уяву;

2) засіб навчання і виховання, який стимулює пізнавальну та творчу активність учня, сприяє розвитку інтересу до навчання;

3) засіб навчання і виховання, який сприяє узагальненню та кращому засвоєнню знань;

4) вірно все вище зазначене.

12. Конфуцій стверджував, що:

1) «...те, що я бачу, я забуваю; те, що я чую, я пам'ятаю; те, що я роблю, я розумію» – відповідно: те, що учень бачить, він забуває; те, що учень чує, він запам'ятовує; те, що учень робить, він розуміє;

2) «...те, що я чую, я забуваю; те, що я бачу, я пам'ятаю; те, що я роблю, я розумію» – відповідно: те, що учень чує, він забуває; те, що учень бачить, він запам'ятовує; те, що учень робить, він розуміє.

13. Візуалізація навчальної інформації дозволяє:

1) забезпечити інтенсифікацію навчання;

2) активізувати навчальну та пізнавальну діяльність учнів;

3) сформулювати і розвинути критичне і візуальне мислення молодших школярів;

4) швидкому засвоєнню інформації за допомогою органів зору;

5) образному представленню знань і навчальних дій;

6) підвищити візуальну грамотність та візуальну культуру;

7) вірним є все вище назване.

14. Чи вірним є твердження: «Чим більше проблемності в наочній інформації, тим вищий ступінь розумової активності учнів?»

1) так;

2) ні.

15. Інтелект-карта («карта розумових дій», «ментальна карта», «карта пам'яті», в оригіналі – Mind Map) – це:

1) спосіб зображення процесу загального системного мислення за допомогою структурно-логічних схем радіальної організації;

2) простий інструмент для швидкого опрацювання великих обсягів інформації, зручний для запам'ятовування, розвитку асоціативного мислення учнів;

3) зручний формат для думки і висновків з довільним додаванням малюнків та інших допоміжних елементів;

4) спосіб, який не лише зберігає факти, але й демонструє взаємозв'язки між ними, тим самим забезпечуючи швидше і глибше розуміння матеріалу;

5) вірно все вище зазначене.

16. Ментальні карти використовують під час таких етапів уроку в початковій школі:

1) пояснення теми;

2) закріплення матеріалу;

3) перевірки та узагальнення знань учнів;

4) можна застосовувати під час усіх вище названих етапів уроку.

17. Метод «Метаплан» у початковій школі – це:

1) спосіб ведення дискусії, який дає можливість візуально зобразити її перебіг та містить у собі елементи мозкової атаки, аналізу випадків (ситуацій), гри;

2) метод створення ментальних карт;

3) методика структурування групових обговорень, аналізу ситуації, обміну думками, збирання інформації з певного питання і вироблення колективних рішень;

4) методика, що передбачає колективну творчу діяльність, коли всі учасники мають можливість висловити власну думку, іноді кілька разів і в результаті знаходять колективне рішення;

5) вірно все вище назване.

18. Скрайбінг – це:

1) нова техніка презентації, коли виступ вчителя супроводжується ілюстраціями малюнків на дошці (або аркуші паперу);

2) техніка презентації, коли виступ вчителя паралельно супроводжується графічним рядом, який фіксується на ключових моментах аудіорядом;

3) це короткі мальовані відео, схеми чи малюнки на дошці, які вчитель використовує на уроках під час пояснення навчального матеріалу;

4) вірно все вище назване.

19. Скрайб-презентацію у початковій школі вчитель використовує:

1) у проєктній діяльності;

2) для пояснення нового матеріалу;

3) для перевірки засвоєного матеріалу;

4) як засіб узагальнення вивченого;

- 5) як домашнє завдання;
- 6) як «мозковий штурм» рефлексія на уроці;
- 7) при організації усіх вище названих формах роботи.

20. Інфографіка – це:

- 1) спосіб передачі великого обсягу інформації за допомогою простих і зрозумілих візуальних методів;
  - 1) форма інформаційного дизайну;
  - 2) різновид навчальної творчості, що передбачає поєднання графіки з текстом у найрізноманітніших пропорціях;
  - 3) вірно все вище назване.

21. Можливості використання методу «Кластеру» («гроно», «кластер-пучок», «кластер-питання») у початковій школі:

- 1) кластери можуть стати головним прийомом на стадії виклику;
- 2) систематизації інформації, отриманої до знайомства з основним джерелом (текстом) у вигляді питань або заголовків змістових блоків;
- 3) на стадії рефлексії;
- 4) виправлення невірних припущень у попередніх кластерах, заповнення їх на основі нової інформації, встановлення причинно-наслідкових зв'язків між окремими змістовними блоками (індивідуально та в групах);
- 5) при організації усіх вище названих видів діяльності.

22. Найефективніше застосування методу «Фішбоуну» (Fishbone) у початковій школі:

- 1) під час уроків узагальнення та систематизації знань, коли тема вже вивчена;
- 2) при вивченні нового матеріалу.

23. Метод «Лепбукінгу» (Lapbooking) застосовують:

- 1) при виконанні практичного завдання, закріпленні навчального матеріалу;
- 2) для збору інформації по темі;
- 3) для формування самостійності й розвитку творчості учнів;
- 4) для перевірки знань з предмета;
- 5) для зміцнення поняття, що викладається в книгах або підручниках;
- 6) вірно все вище назване.

24. Метод «Хмару слів» (хмара тегів) у початковій школі застосовують:

- 1) для візуального відтворення списку слів, міток чи категорій на єдиному спільному зображенні;
- 2) для візуалізації термінології з певної теми у більш наочний спосіб;

- 3) для швидкого сприйняття термінів та понять;
- 4) вірно все вище назване.

25. «Хмару слів» у початковій школі доцільно використовувати:

- 1) на будь-якому уроці, чи етапі уроку (від оголошення теми до рефлексії) і у будь-якій формі роботи учнів – індивідуальній, груповій чи колективній;
- 2) лише на уроці узагальнення і систематизації знань, при організації колективної форми роботи.

26. Метод «Буктрейлер» у початковій школі – це:

- 1) метод роботи, який використовує вчитель для підвищення зацікавленості учнів до прочитання книги;
- 2) метод роботи, особливістю якого є подача інформації у специфічній формі, що інтригує учнів;
- 3) вірними є два вище названі варіанта.

27. Назвіть головну особливість інтерактивної книги (Book Creator):

- 1) кожен учасник освітнього процесу, маючи доступ до додатку на мобільному телефоні, може бути не лише слухачем, а й відчути себе активним учасником певних подій;
- 2) інтерактивна книга дозволяє учневі в ігровій формі вивчати форми і фігури, кольори, цифри, літери і навіть пограти в логічні ігри;
- 3) дозволяє дитині в найкоротші терміни отримати корисні знання і навчитися читати;
- 4) вірно все вище назване.

28. На що спрямований метод проєктів у початковій школі?

- 1) на розв'язання деякої теоретичної або практичної проблеми, яка передбачає, з одного боку, використання різноманітних методів, засобів навчання, а з іншого – інтегрування знань, умінь із всіляких галузей;
- 2) на ідею (яка втілена у науково-пошуковій чи дослідницькій роботі), за якою суб'єкт навчального процесу може і має право розпоряджатися власними думками; дозволяє учням самостійно будувати свої власні знання;
- 3) на створення навчального середовища, в якому вчитель тренує, спрямовує, досліджує та зміцнює більш глибокі рівні розуміння;
- 4) вірно все вище назване.

29. Кроссенс як сучасний методичний прийом візуалізації навчального матеріалу це можливість:

- 1) розвитку логічного, абстрактного, асоціативного мислення, уяви;
- 2) можливість встановлення міжпредметних зв'язків між шкільними дисциплінами;
- 3) вірно все вище назване.

30. Інформатизація освіти – це:

- 1) комплекс соціально-педагогічних перетворень, пов'язаних із насиченням освітніх систем інформаційною продукцією, засобами і технологією;
- 2) запровадження в систему освіти інформаційних засобів, що ґрунтуються на комп'ютерній техніці, а також інформаційної продукції і педагогічних технологій, які базуються на цих засобах;
- 3) запровадження у педагогічну практику методів та засобів збору, обробки, передавання та зберігання інформації на базі комп'ютерних технологій з метою створення умов для особистісно-зорієнтованого навчання, покращання пізнавальної діяльності і посилення інтелектуального потенціалу учнів;
- 4) вірними є усі названі варіанти відповідей.

Вимоги до виконання індивідуально-дослідного завдання

Завдання виконується на основі знань, умінь та навичок, одержаних під час лекційних, практичних, самостійних занять і передбачає підготовку та оформлення згідно вимог індивідуальної науково-дослідної роботи здобувача освіти (презентації) із застосуванням Microsoft Office Power Point, яка оцінюється максимум у 10 балів.

Презентація є індивідуальною розробкою, що має містити орієнтовно 12–16 слайдів, з яких – титульний слайд, план (розробки презентації) розгляду пропонованої теми, чітку структуру та логіку викладу матеріалу, таблиці, схеми, методичні розробки, висновки тощо.

Оцінювання індивідуального проекту здійснюється за наступними критеріями: самостійність та оригінальність, виконання поставлених автором завдань, демонстрація інтерактивних форм і методів роботи, здатність здійснювати узагальнення на основі опрацювання матеріалу та відсутність помилок.

Критеріями оцінювання доповіді є вміння стисло визначати ключові позиції проблематики.

Критеріями оцінювання презентації є її відповідність змісту доповіді здобувача вищої освіти за матеріалами дослідження та оригінальність візуального представлення.

Підготовка та презентація проєктів на одну з тем освітніх ліній:

1. «Я – Людина» / «Людина».
2. «Людина серед людей» / «Я серед людей».
3. «Моя культурна спадщина»
4. «Моя шкільна та місцева громади»
5. «Людина в суспільстві» / «Ми – громадяни України. Ми – європейці».

Теми для написання рефератів

Імплементація європейських цінностей в український освітній простір.

Особливості підготовки майбутніх педагогів до організації національно-культурного освітнього середовища.

Шляхи формування національної та громадянської ідентичності молодших школярів в умовах війни.

Ефективність застосування сучасних методичних прийомів візуалізації навчального матеріалу у процесі викладання освітньої галузі в початковій школі.

Питання для підсумкового контролю

1. Охарактеризуйте теоретико-методологічні засади методики навчання громадянської та історичної освітньої галузі.
2. Розкрийте мету та головні компоненти Стратегії розвитку громадянської освіти на період до 2030 року.
3. Окресліть шляхи реалізації мети та завдань громадянської та історичної освітньої галузі в початковій школі в сучасних умовах.
4. Охарактеризуйте особливості організації освітнього середовища в контексті вивчення освітньої галузі в початкових класах.
5. Назвіть основні методи та прийоми реалізації громадянської та історичної освітньої галузі в початковій школі.
6. Розкрийте особливості організації позаурочної роботи в процесі реалізації громадянської та історичної освітньої галузі в початковій школі.
7. Обґрунтуйте шляхи формування знань здобувачів початкової освіти про свій родовід, історію і традиції своєї школи у процесі реалізації громадянської та історичної освітньої галузі.
8. Окресліть шляхи формування правил поведінки здобувачів початкової освіти; методику формування поведінкових дій у процесі реалізації громадянської та історичної освітньої галузі.
9. Охарактеризуйте умови формування міжпредметних компетентностей у процесі тематичного навчання громадянської та історичної освітньої галузі.
10. Розкрийте шляхи формування ідентичності, громадянської та історичної компетентностей здобувачів початкової освіти шляхом опанування знаннями і вміннями, виробленням навичок громадянської поведінки, виховання громадянських чеснот.
11. Обґрунтуйте ефективність використання технології портфоліо у початкових класах.
12. Розкрийте форми організації навчання громадянської та історичної освітньої галузі за різними критеріями.
13. Особливість застосування технології проєктування на уроках курсу «Я досліджую світ».
14. Обґрунтуйте застосування проєктування в системі «Intel» в межах курсу «Я досліджую світ».
15. Проаналізуйте підручники інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

16. Обґрунтуйте ефективність застосування сучасних методичних прийомів візуалізації навчального матеріалу у процесі викладання освітньої галузі в початковій школі.

17. Особливість оцінювання досягнень учнів на уроках «Я досліджую світ».

18. Окресліть зміст, обов'язкові та очікувані результати навчання громадянської та історичної освітньої галузі за Типової освітньою програмою під керівництвом Р.Б. Шияна.

19. Обґрунтуйте шляхи формування ідентичності та громадянської компетентності учнів в межах змістових ліній: «Я-людина», «Я серед людей». «Моя культурна спадщина».

20. Шляхи формування ідентичності та громадянської компетентності учнів в межах змістових ліній: «Моя шкільна і місцева громади», «Ми громадяни України», « ми – європейці».

21. Зміст навчання, очікувані результати навчання громадянської та історичної освітньої галузі в інтегрованому курсі «Я досліджую світ» загальної середньої освіти під керівництвом О. Я. Савченко.

22. Змістові лінії, що складають тематичну основу курсу «Я досліджую світ».

23. Специфіка застосування медіаосвітніх технологій навчання як засобів формування громадянської та інших компетентностей молодших школярів.

24. Застосування технологій проблемного навчання у процесі викладання громадянської та історичної освітньої галузі.

25. Особливості інтеграції: тематичний і діяльнісний підходи.

26. Розкрийте особливості організації та проведення інтегрованих занять у контексті вивчення громадянської та історичної освітньої галузі.

27. Особливості організації та проведення проектних занять у контексті вивчення громадянської та історичної освітньої галузі.

28. Особливості формувального оцінювання навчальних досягнень учнів.

Теми для написання курсових робіт з методики навчання громадянської та історичної освітньої галузі

1. Громадянська компетентність як ключова у формуванні демократичного суспільства України.
2. Використання ігрових технологій у процесі вивчення громадянської та історичної освітньої галузі в початковій школі.
3. Впровадження інноваційних технологій у процесі навчання громадянської та історичної освітньої галузі в початковій школі.
4. Комунікативна культура вчителя як чинник педагогічної майстерності в процесі викладання громадянської та історичної освітньої галузі в початковій школі.
5. Мотивація учіння здобувачів освіти: види, розвиток та вплив на процес навчання.
6. Засоби мовленнєвої виразності в діяльності вчителя в процесі викладання громадянської та історичної освітньої галузі в початковій школі.
7. Педагогічна техніка вчителя і шляхи оволодіння нею.
8. Формування національної самосвідомості здобувачів освіти.
9. Педагогічні умови ефективної організації навчальної діяльності здобувачів освіти при вивченні громадянської та історичної освітньої галузі у початковій школі.
10. Особливості формування громадянської та історичної компетентностей у здобувачів початкової освіти.
11. Медіаосвітні технології навчання як засоби формування громадянських і історичних компетентностей молодших школярів.
12. Методи, прийоми та засоби формування громадянських та історичних компетентностей здобувачів початкової освіти на уроках «Я досліджую світ».
13. Особливості організації та проведення дослідницької діяльності молодших школярів на уроках «Я досліджую світ» (громадянський та історичний контекст).
14. Формування громадянських компетентностей у позакласній діяльності молодших школярів.
15. Виховання культури поведінки молодших школярів у змісті громадянської та історичної освітньої галузі (змістова лінія «Людина серед людей»).
16. Організаційно-методичні особливості навчання змістової лінії «Людина і світ» / «Ми – громадяни України. Ми – європейці» (1–2 кл.).

17. Методичні аспекти навчання змістової лінії «Моя культурна спадщина».

18. Методика навчання змістової лінії «Моя шкільна та місцева громади».

19. Формування громадянських та історичних компетентностей у позакласній діяльності молодших школярів.

20. Педагогічні умови впровадження педагогіки партнерства у практику сучасної української школи.

21. Формування національної ідентичності у процесі викладання громадянської та історичної освітньої галузі в початковій школі.

22. Педагогічні умови формування полікультурності учнів у початковій школі в сучасних умовах.

23. Форми організації учнівського самоврядування та педагогічні принципи його побудови.

24. Особливості національно-патріотичного виховання молодших школярів в сучасних умовах.

25. Особливості використання активних форм навчання у процесі навчання громадянської та історичної освітньої галузі в початковій школі.

**Схеми та таблиці
для візуального сприйняття матеріалу з дисципліни**

Додаток 1

Додаток 2

Громадянська освіта як складна динамічна система

Додаток 3

**Концептуальні підходи до визначення змісту громадянської та
історичної освіти**

Додаток 4

**Загальнопедагогічні і дидактичні принципи формування громадянської
та історичної освіти**

**Комплекс завдань для формування громадянської та історичної
компетентностей педагога в сучасних умовах**

Додаток 6

**Психолого-педагогічні особливості формування громадянської та історичної
компетентностей молодших школярів**

Додаток 7

**Компоненти формування громадянської та історичної
компетентностей здобувачів початкової освіти**

Додаток 8

**ПАРТНЕРСТВО, СПІВПРАЦЯ
ВЗАЄМОДІЯ, СПІВДІЯЛЬНІСТЬ,**

ВЗАЄМОДОПОМОГА

Сутність та складові суб'єкт-суб'єктної освіти

Додаток 9

Ознаки навчання учнів на засадах компетентнісного підходу

Формула розвитку необхідних навичок людини

Додаток 10

**Загальнолюдські цінності
як фундаментальні орієнтири та норми**

Додаток 11

**Базові національні цінності як історично успадковані матеріальні й
духовні цінності етнічної та політичної нації**

Додаток 12

Додаток 12

Технології навчання громадянської та історичної освітньої галузі

Додаток 13

Основні вимоги та складові педагогічних технологій

Додаток 14

Класифікація засобів навчання громадянської та історичної освіти

Додаток 15

Складові м'яких навичок (Soft Skills)

Додаток 16

Алгоритм створення кроссенсу

Різновиди розшифрування кроссенсу

Додаток 18

Додаток 19

**Особливості формування громадянських та історичних уявлень
та понять у початковій школі**

Додаток 20

Формування понять на елементарному рівні

Додаток 21

Етапи (рівні) засвоєння знань у пізнавальному процесі

Додаток 22

Приклад: скласти хмару слів до поняття «патріотизм»

Додаток 23

Мнемотехніка як метод візуалізації навчального матеріалу

Додаток 24

Критерії визначення рівня сформованості громадянської компетентності особистості

Додаток 25

Складові ідентичності особистості та їх зміст

Додаток 26

Сутність інтегрованого навчання

Додаток 27

Способи створення програми інтегрованого навчання

Додаток 28

Етапи вирішення проблеми

Додаток 29

Додаток 30

Додаток 31

Додаток 32

Додаток 33

Додаток 34

Додаток 35

Додаток 36

Додаток 37

АЛГОРИТМ

Скетчноутінг: сутність та алгоритм роботи

Додаток 38

Кластер як графічна форма візуалізації інформації

Додаток 39

Типи й форми інтегрованих уроків

Тип уроку	Форма уроку	Структура уроку	Мета уроку	Завдання уроку
Урок формування нових знань	Урок-подорож Урок-експедиція Урок-дослідження Урок-інсценування Мультмедіа-урок Проблемний урок	<ul style="list-style-type: none"> • організаційний момент; • постановка цілей; • актуалізація опорних знань; • пояснення нового матеріалу; • діагностика правильності засвоєння учнями знань; • підбиття підсумків уроку; • повідомлення домашнього завдання 	Організувати роботу з формування нових громадянських понять, наукових фактів, визначених навчальною програмою	Сформувати уявлення про основні питання, що входять до сфери громадянської освіти; підвести до розуміння нових громадянських понять; активізувати пізнавальну активність учнів
Урок формування вмінь і навичок	Урок-практикум Урок-діалог Урок-ділова чи рольова гра Подорож Експедиція та ін.	<ul style="list-style-type: none"> • організаційний момент; • постановка цілей; • актуалізація опорних знань; • виконання завдань стандартного типу; • виконання реконструктивно-варіативного типу; • виконання завдань творчого типу; • діагностика правильності формування вмінь та навичок; • підбиття підсумків уроку; • повідомлення домашнього завдання 	Формування нових вмінь та навичок, передбачених навчальною програмою	Залучити до активної практичної діяльності; виробити вміння працювати в групі; сприяти формуванню громадянської компетентності; навчити володіти новими прийомами і методами роботи з додатковою літературою та джерелами інформації, проектної діяльності; готувати доповіді, виступати перед аудиторією; формувати критичне мислення, вміння аналізувати, виділяти головне, узагальнювати і робити висновки
Урок застосування знань, вмінь і навичок	Рольові і ділові ігри Практикуми Уроки захисту проектів Подорожі Експедиції та ін.	<ul style="list-style-type: none"> • організаційний момент; • постановка цілей; • актуалізація опорних знань; • оперування знаннями, вміннями, навичками при вирішенні практичних завдань; • складання звіту про виконану роботу; • підбиття підсумків уроку; • повідомлення домашнього завдання 	Застосування знань на практиці	Навчити застосовувати отримані знання на практиці; оперувати наявним потенціалом у конкретній ситуації; закріпити навички роботи з...; навчити обстоювати власну точку зору; закріпити вміння виокремлювати проблеми; удосконалювати вміння роботи з джерелами знань; удосконалювати навички аналізу, узагальнення тощо; вміння виступати і захищати власну думку; розвивати творчі комунікативні здібності
Урок узагальне-	Узагальнювальний урок Диспут Гра Театралізований	<ul style="list-style-type: none"> • організаційний момент; • постановка цілей; • оперування знаннями та способами діяльності у 	Глибше засвоєння знань, високий	Сформувати уявлення про вивчений матеріал як систему знань; розвивати вміння класифікувати, виокремлювати

<p>ння і систематизації знань</p>	<p>урок (урок-суд) Урок-удосконалення Урок-консультація Урок-аналіз контрольних робіт Урок-бесіда</p>	<p>стандартних та нестандартних ситуаціях; • підбиття підсумків та узагальнення; • повідомлення домашнього завдання</p>	<p>рівень узагальнення, застосування на практиці</p>	<p>зв'язки, формулювати висновки; розвивати комунікативні якості під час роботи в групах, розвивати пізнавальний інтерес, вміння пояснювати особливості, закономірності; аналізувати, співставляти, порівнювати тощо</p>
<p>Урок перевірки, оцінювання та корекції знань, умінь і навичок</p>	<p>Урок-підсумок Вікторина Захист творчих робіт, проєктів Творчий звіт Контрольна робота Співбесіда</p>	<p><u>Усна форма контролю:</u> • організаційний момент; • постановка цілей; • перевірка знань, умінь і навичок та систематизації знань; • оцінювання діяльності учнів; • повідомлення домашнього завдання. <u>Письмова форма контролю:</u> • організаційний момент; • постановка цілей; • письмова перевірка знань, умінь і навичок та систематизації знань; <u>Урок комплексного контролю:</u> передбачає поєднання різних форм навчальної роботи.</p>	<p>Здійснити контроль навчання, продовжити систематизацію знань, виявити рівень засвоєння матеріалу, сформованості умінь і навичок.</p>	<p>З'ясувати рівень оволодіння знаннями та умінями; узагальнити матеріал, як систему знань, перевірити здібності учнів до творчого мислення і самостійної діяльності, закріпити вміння працювати з тестовими завданнями. Сприяти формуванню відповідального відношення до навчання, готовності і мобілізації зусиль на безпомилкове виконання завдань, виявити активність у їх виконанні; виховувати культуру начальної праці, навичок самоосвіти. Розвивати логічне мислення, пам'ять, здібності до аналізу, синтезу; формувати навички самоконтролю, навички роботи в колективі.</p>

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І., Журба К. Концепція з формування у підлітків національно-культурної ідентичності у загальноосвітніх навчальних закладах. *Збірник матеріалів Всеукраїнського круглого столу (до 100-річчя від заснування Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка)*. КПНУ імені Івана Огієнка, 2018. С.3–22.
2. Бібік Н. М. Нова українська школа: poradnik для вчителя / за заг. ред. Н. М. Бібік. Київ: Літера ЛТД, 2018. 160 с.
3. Бібік Н. М., Бойченко Н.М., Коваль Н.С. Підручник «Я у світі». 4 клас. Харків: Основа, 2015. 143 с.
4. Бібік Н. М. Підручник «Я у світі». 3 клас. Харків: Основа, 2013. 165 с.
5. Бібік Н. М., Бондарчук Г.П. Робочий зошит «Я у світі». 4 клас. Харків: Основа, 2015. 64 с.
6. Бібік Н. М., Бондарчук Г. П. Я досліджую світ: підруч. інтегр. курсу для 1 кл. закл.загал. серед.освіти (у 2-х ч.): Ч. 1. Харків: Ранок, 2018. 80 с.
7. Бондар Т. Візуалізація в освітньому процесі: скрайбінг, скетчноутінг, інтелект-картки та інше. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=--tbLAbEo6Q>
8. Будна Н. О. Я досліджую світ : конспекти уроків. 1 кл. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2019. 120 с.
9. Волощенко О., Козак О., Остапенко Г. досліджую світ. Формувальне оцінювання. 2 клас. Київ: СВІТИЧ, 2019. 80 с.
10. Волощенко О., Козак О. Інтеграція медіаграмотності в навчальний предмет «Я досліджую світ». Навчально-методичний посібник. Київ: Академія української преси, Центр вільної преси, 2020. 36 с.
11. Громадянська відповідальність: 80 вправ для формування громадянської та соціальної компетентностей під час вивчення різних шкільних

- предметів: посібник для вчителя для реалізації наскрізної тематичної лінії «громадянська відповідальність» в оновлених шкільних програмах для 5–9х класів / Рафальська М., Боярчук О., Герасим Н. та ін. Європейський центр ім. Вергеланда. Київ, 2017. 136 с.
12. Громадянська освіта: теорія і методика навчання. URL: https://sites.znu.edu.ua/interactiv.edu.lab/Posibnyky/TTG_main.pdf
  13. Державний стандарт початкової загальної освіти. URL: <https://newstandard.nus.org.ua/>
  14. Дудлінг як ефективний засіб розвитку креативності учнів. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=rkjvoUID75A>
  15. Жаркова І. Я і суспільство. Я і природа. Зошит для 4 класу. Тернопіль: Підручники і посібники, 2015. 96 с.
  16. [Закон «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» \(від 13.12.2022 N 2834-IX\)](https://ips.ligazakon.net/document/TM071336). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/TM071336>
  17. Зрозуміти новий Стандарт: інструкція для вчителів. URL: https://nus.org.ua/questions/zrozumity_noviy_standart/
  18. Іванчук М. Г., Шевчук К. Д. Виховний потенціал рідного краю навч. посіб. м. Чернівці, 2011.
  19. Іонова О. М. Підготовка майбутніх учителів до застосування інтегрованих форм організації навчального процесу в початковій школі : монографія. Харків, 2014. 263 с.
  20. Кодлюк Я. П. Дидактика початкової школи: практичний курс: навчально-методичний посібник. Тернопіль: Астон. 2013. 160 с.
  21. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні. URL: <https://nenc.gov.ua/wp-content/uploads/2015/05/gromado.pdf>
  22. Кравцов В., Кравцова Т. Теоретичні засади формування громадянської компетентності майбутнього соціального педагога. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. Серія: Педагогічні науки. Вип.103. С. 27–35.
  23. Мацейків Т. Емоційно-ціннісний складник громадянської компетентності особистості. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету* (29). Київ, 2018. С. 104–108.

24. Михайліченко М.В., Рудик Я.М. Освітні технології: навчальний посібник. Київ : ЦП «КОМПРИНТ», 2016. 583 с.
25. Навчально-методичний посібник «Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 1–2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу» / Воронцова Т. В., Пономаренко В. С. та інші. Київ. : Видавництво «Алатон», 2019. 128 с.
26. Навчально-методичний посібник «Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 1–2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу» / Гільберт Т. Г., Тарнавська С. С, Павич Н. М. Київ: Генеза, 2019. 256 с.
27. Навчально-методичний посібник «Нова українська школа: теорія і практика формування оцінювання у 1-2 класах закладів загальної середньої освіти» /Фідкевич О. Л., Бакуліна Н. В. Київ: Генеза, 2019. 64 с.
28. Нова українська школа: організація діяльності учнів початкових класів закладів загальної середньої освіти: навчально-методичний посібник / Кірик М. Ю., Данилова Л. І. Львів: Світ, 2019. 136 с.
29. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / za zag. red. N. M. Bibik. Київ: Літера ЛТД, 2019. 208 с.
30. Окуньовська Ю. В. Громадянська освіта у світовому та національному вимірі. URL: <https://jpvvs.donnu.edu.ua/article/view/10379>
31. Пометун О. Навчання історії й громадянської освіти як чинник формування національної й громадянської ідентичності учнів в умовах війни та повоєнного розвитку України. 2023. URL: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/661/692>
32. Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні. Закон України від 3 жовтня 2018 р. № 710-р.: *веб-сайт Верховної Ради України*.
33. Ранкові зустрічі. 3 клас. I семестр. / авт.-упоряд. С. В. Сигида. Харків: Вид. група «Основа», 2020. 140 с.
34. Ратушняк Н. Громадянська компетентність педагога в системі післядипломної педагогічної освіти. *Педагогічні науки та освіта*. Вип. XL–XLI. 2022 р. С. 85–90.
35. Роуді М. Скетчноутинг. Посібник із візуалізації ідей. Вид. «Клуб Сімейного Дозвілля». 2016. 224 с.

36. Савченко О. Дидактика початкової школи. Київ, 1999. 422 с.
37. Скетчноутинг та комікси на уроках. Візуалізація ідей. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=cq-v2fzwFQc>
38. Сліпець О. Б. Я у світі: конспекти уроків: 4 кл. до підр. Бібік Н. М. Тернопіль: Навч. кн. Богдан, 2017. 112 с.
39. Сорочинська Т. А. Особливості емоційно-ціннісного компонента громадянської компетентності майбутнього вчителя початкової школи в сучасних умовах. *Компетентнісний підхід в освіті: теорія і практика: збірник матеріалів Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. 2023. С.180–182.
40. Сорочинська Т. А. Особливості підготовки майбутніх педагогів до формування національно-культурної ідентичності учнівської молоді в умовах війни. *Професійний розвиток педагога: збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Освіта і виховання інформаційному суспільстві в умовах воєнного і повоєнного часу»*. Рівне: РДГУ. 2024.
41. Сорочинська Т. А., Синьчук О. М. Професійна підготовка сучасного вчителя до формування національної та громадянської ідентичності в закладі вищої педагогічної освіти. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. (Збірник зареєстровано в міжнародних наукометричних базах Index Copernicus international (ICI), Google Scholar, Research Bible, WorldCat, Academic Journals). 2024. С. 316–319.
URL:<https://pednauk.cusu.edu.ua/index.php/pednauk/article/view/1889/1864>.
42. Стратегія розвитку громадянської освіти на період до 2030 року. Міністерство освіти і науки України. 17 липня 2020 року.
43. Типові освітні програми для закл. загальної середньої освіти: 1–2 класи. Київ : ТД «Освіта- центр +», 2018. 240 с.
44. Шість цеглинок в освітньому просторі школи. Методичний посібник / Упорядник О. Рома. The LEGO Foundation, 2018. 32 с.
45. Що таке скрайбінг та як він працює? URL: https://www.youtube.com/watch?v=1sCe_T1-kqI
46. Я досліджую світ : конспекти уроків : 2 кл. : у 2-х ч. Ч. 2 : посібник для вчителя / Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2019. 188 с.

47. Я досліджую світ : підручник інтегрованого курсу для 3 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах) / О. В. Волощенко, О. П. Козак, Г. С. Остапенко. Київ : Світич, 2020. 90 с.
48. Я досліджую світ : підруч. для 3 кл. закл. загал. серед. освіти (у 2-х ч.) : Ч.1/ Н. М. Бібік, Г. П. Бондарчук. Харків : Вид-во «Ранок», 2020. 136 с.

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ З ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ

Види контролю – форми організації контролю (попередній, поточний, періодичний або тематичний, підсумковий, заключний) знань, умінь і навичок учнів відповідно до цілей та завдань, які ставить перед собою вчитель.

Громадянин – особа, яка ідентифікує себе з певною країною, де вона наділена відповідним юридичним статусом, що є основою для користування певними правами та для виконання обов'язків.

Громадянство – стан особи певної держави, її звання, права і обов’язки стосовно держави і суспільства.

Громадянська освіта – інтегрована галузь гуманітарних знань, завдання якої – підготувати молодих громадян до життя в умовах демократії; система навчально-виховних заходів, що спрямована на формування громадянськості як інтегрованої якості особистості, яка усвідомлює свої права й обов’язки щодо суспільства і держави; прилучення молоді до демократичної системи цінностей; формування індивідуального досвіду активних і відповідальних дій у демократичному суспільстві.

Громадянська непокора – політичні акції непокори владі, які ґрунтуються на моральних принципах.

Громадянське суспільство – сфера соціального життя, в якій люди взаємодіють самостійно і автономно щодо держави.

Громадянські права – гарантовані законом політичні, соціальні та економічні права, якими володіють громадяни як члени суспільства.

Громадянські свободи – свободи, які гарантовані (реально або формально) людині для захисту її невід’ємних прав від неправомірного втручання інших суб’єктів суспільних відносин, зокрема представників влади.

Громадянськість – сукупність інтелектуальних і нормативних позицій та відповідних їм зразків поведінки, духовно-моральних цінностей, світоглядних установок людини, її самоідентифікація з певною політико-культурною спільнотою, усвідомлення взаємозалежності між особистим інтересом та інтересом громади, прийняття на себе зобов’язань діяти на її користь.

Групи інтересів – об’єднання людей, які, виходячи з певних інтересів або потреб, висувають вимоги до інших соціальних груп суспільства чи суспільства загалом, з метою підтримки, поліпшення та досягнення визначених позицій.

Групи тиску – суспільно-політичні об’єднання, які прагнуть задоволення власних інтересів засобом впливу на державну владу або політичні партії.

Демократія – форма державно-політичного устрою суспільства, яка ґрунтується на визнанні народу джерелом влади.

Дидактичний тест (тест досягнень) – набір стандартизованих завдань із визначеного матеріалу, який встановлює ступінь його засвоєння учнями.

Діаграма (від грец. *diagramma* – зображення, малюнок, креслення) – графічне зображення, що наочно показує співвідношення кількісних

характеристик об'єктів чи явищ: порівняння величин, структури, аналізу інших кількісних показників.

Діти з особливими освітніми потребами – поняття, яке широко охоплює всіх учнів, чії освітні потреби виходять за межі загальноприйнятої норми. Воно стосується дітей з особливостями психофізичного розвитку, обдарованих дітей та дітей із соціально вразливих груп (наприклад, вихованців дитячих будинків та ін.).

Діти з особливостями (порушеннями) психофізичного розвитку – діти, які мають відхилення від нормального фізичного чи психічного розвитку, зумовлені природженими чи набутими розладами.

Електронні засоби навчального призначення (ЕЗНП) – засоби навчання, які зберігаються на електронному обладнанні.

Засоби навчання – комплекс оснащення навчального процесу для його ефективності.

Інвалідність – втрата або дефіцит фізичної чи розумової спроможності.

Інклюзія – політика й процес, що дає можливість усім дітям брати участь у будь-яких програмах.

Інклюзивна освіта – система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання; передбачає навчання дітей з особливими освітніми потребами, зокрема психофізичного розвитку, в умовах загально-освітнього закладу.

Інклюзивна школа – заклад освіти, який забезпечує інклюзивну освіту як систему освітніх послуг, зокрема: адаптує навчальні програми та плани, фізичне середовище, методи та форми навчання, використовує існуючі в громаді ресурси, залучає батьків, співпрацює з фахівцями для надання спеціальних послуг відповідно до різних освітніх потреб дітей, створює позитивний клімат у шкільному середовищі.

Інклюзивний підхід – створення таких умов, за яких усі учні мають однаковий доступ до освіти, в тому числі діти з особливими освітніми потребами, які навчаються в загальноосвітніх школах; водночас, усі учні мають можливість отримати досвід, знання, які сприяють подоланню упереджень й дискримінації та сприяють формуванню позитивного ставлення до тих, хто «відрізняється».

Інтерактивне навчання (комунікативно-діалогове) – різновид проблемного навчання, побудований на діалозі учасників навчального процесу.

Інформатизація освіти – комплекс соціально-педагогічних перетворень, пов'язаних із насиченням освітніх систем інформаційною продукцією, засобами і технологіями.

Інформатизація суспільства – взаємопов'язана сукупність організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних і виробничих процесів, спрямованих на створення та задоволення інформаційних потреб громадян і суспільства завдяки обчислювальній техніці, інформаційним засобам і технологіям.

Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) – сукупність методів і технічних засобів збирання, організації, збереження, опрацювання, передачі та подання інформації.

Історія – наука, що вивчає минуле людства, покладаючись при цьому на письмові та матеріальні свідчення минулих подій.

Історичний процес – зміна суспільних подій, пов'язаних між собою прямими або опосередкованими причинно-наслідковими зв'язками.

Компетентний громадянин – людина, що відповідає суспільству, в якому вона живе, належним чином освічена й досвідчена, щоб давати собі раду в ньому; спроможна впоратися з розв'язанням особистих та громадських проблем, є повноправним і правомочним, відповідальним і небайдужим.

Контроль навчання – форма навчання, що може розглядатись у двох значеннях: 1) адміністративно формальна процедура перевірки роботи вчителя і шкіл, функція управління, результати якої існують для прийняття управлінських рішень; 2) перевірка та оцінювання знань, умінь і навичок учнів учителем.

Лабораторне заняття – форма організації навчального процесу, якій притаманна особлива структура заняття із використанням самостійної діяльності студентів та спеціальних методів роботи.

Лекція – монологічна форма подачі викладачем матеріалу, розгорнуті послідовні теоретичні міркування, науковий аналіз та узагальнення, які спираються на конкретну наукову інформацію і формують орієнтовну основу для подальшого засвоєння студентами навчального матеріалу.

Логічна схема (від грец. schema – зовнішній вигляд, форма) – графічне зображення дійсності, де окремі частини, ознаки явища зображуються умовними знаками – геометричними фігурами, символами, написами, а співвідношення і зв'язки позначаються їх взаємним розташуванням, зв'язуються лініями чи стрілочками.

Мета громадянської освіти – формування особистості, якій притаманні демократична громадянська культура, усвідомлення

взаємозв'язку між індивідуальною свободою, правами людини та її громадянською відповідальністю, готовність до компетентної участі в житті суспільства.

Методи контролю – способи діагностичної діяльності, які дають можливість здійснювати зворотний зв'язок у процесі навчання, ефективність навчального процесу.

Метод навчання громадянської освіти – процес двосторонньої цілеспрямованої діяльності учителя та учнів задля вирішення дидактичних завдань з громадянської освіти.

Методи педагогічного діагностування – способи перевірки й оцінювання навчальних досягнень учнів, які дають можливість здійснювати зворотний зв'язок у процесі навчання з метою отримання даних про успішність навчання, ефективність навчального процесу.

Міжпредметні зв'язки – узгодженість завдань і змісту навчання основам шкільних курсів різних дисциплін, координоване керівництво формуванням знань учнів, розвитком їхніх пізнавальних здібностей і вмінь.

Навчальна технологія – обґрунтована дидактична система, яка гарантує досягнення певної навчальної мети через чітко визначену послідовність дій, спроектованих на розв'язання проміжних цілей і наперед визначених кінцевих результатів.

Навчальний проєкт – науково-пошукова та дослідницька робота окремого учня або великої чи малої групи учнів у позаурочний час для розв'язання певної теоретичної або практичної проблеми, що передбачає, з одного боку, використання різноманітних методів, засобів навчання, а, з іншого, – інтегрування знань, умінь із різних галузей науки, техніки, технології, творчих галузей.

Обдарована дитина – дитина, яка володіє комплексом задатків і здібностей, які за сприятливих умов дають змогу потенційно досягти значних успіхів у певному виді діяльності.

Оцінка – оцінні судження в усній та письмовій формі щодо якості певної діяльності; бали – кількісні вимірники, які визначаються нормами оцінок.

Оцінювання знань, умінь і навичок – процес порівняння досягнутого учнями рівня володіння ними еталонними вимогами, описаними у навчальній програмі.

Педагогічна діагностика – процес, який визначає рівень засвоєння знань, умінь і навичок учнів, а також деяких аспектів розвитку й вихованості; обробка й аналіз отриманих знань; узагальнення та висновки про хід процесу

навчання та просування учнів на наступні сходинки навчання; висновки про ефективність роботи вчителя й усього навчального закладу.

Практикум – форма організації навчального процесу, під час якої діяльність студентів спрямовується на вирішення практичних наукових завдань на основі раніше вивченого теоретичного матеріалу та сформованих умінь.

Свобода – юридична можливість людини поводитись відповідно до своїх волевиявлень, тобто робити все, що бажається, але тільки те, що не заборонено законом і не спричиняє невинуватеної шкоди правам і свободі інших людей.

Семінарсько-практичне заняття – форма навчання студентів, що покликана забезпечити: узагальнення, поглиблення й розширення програмного матеріалу попередньо засвоєного під час лекцій, доопрацьованого в процесі самостійної та індивідуальної роботи і колективного творчого обговорення в аудиторії.

Соціальна рівність – суспільний устрій, при якому всі члени суспільства володіють однаковим статусом у певній галузі. Політичний аспект соціальної рівності полягає в розгляді правил громадського управління: право на участь у виборах, правила визначення лідерів, права і обов'язки лідерів, рівність перед законом, тоді як економічний підхід розглядає процес розподілу благ: право на роботу, розподіл ресурсів, рівність можливостей.

Спеціальна освіта – дошкільна, загальна середня, професійно-технічна та вища освіта, для отримання якої особам з особливостями психофізичного розвитку створюють спеціальні умови.

Спеціальні умови для отримання освіти – умови навчання, в тому числі спеціальні програми та методи освіти, індивідуальні технічні навчальні засоби, підручники, навчальні посібники, а також педагогічні, медичні, соціальні та інші послуги, без яких неможливо або ускладнено засвоєння загальноосвітніх та професійних навчальних програм особами з особливостями психофізичного розвитку.

Спеціальний навчальний заклад – навчальний заклад, створений для навчання осіб з особливостями психофізичного розвитку.

Справедливість – загальне співвідношення цінностей, благ і конкретний розподіл їх між індивідами, належний порядок людського співжиття, який відповідає уявленням про сутність людини і її невід'ємні права.

Таблиця (від лат. tabula) – перелік, згрупування якихось об'єктів чи явищ, що графічно представлені в найкращому для сприйняття порядку.

Телекомунікаційний проєкт – спеціально організована навчальна діяльність, в якій учасники з різних регіонів міста, країни, різних країн світу співпрацюють разом над спільним проєктом, обмінюючись завдяки швидкодіючій мережі не лише результатами своєї діяльності, а й методами дослідження, обговорюючи проміжні результати, спілкуючись з опонентами й однодумцями.

Форма організації навчання – цілеспрямована, чітко організована, змістовно насичена й методично оснащена система пізнавального та виховного спілкування викладача і студентів, яка передбачає певну взаємодію учасників навчального процесу, що регулюється заздалегідь встановленим режимом та умовами роботи, завдяки яким кожна зі сторін відчуває свою успішність та інтелектуальну спроможність.

Форми діагностики – форми оцінювання рівня засвоєння знань, умінь і навичок учнів на всіх етапах навчального процесу та контроль за діяльністю учнів.

Зразок

**Словник понять і термінів з громадянської та історичної освіти
(з елементами ейдетики) для здобувачів початкової освіти**

1.	Бюджет – фінансовий план, що визначає доходи та витрати на певний період часу.	
В		
2.	Верховна Рада – єдиний законодавчий державний орган.	
3.	Видатні люди – особи, які вирізняються своїми досягненнями чи внеском у суспільство.	
4.	Вишиванка – традиційний український національний одяг, прикрашений вишивкою.	
5.	Віче – збори громадян для обговорення та ухвалення важливих рішень.	
6.	Влада – органи та інституції, що здійснюють управління суспільством.	
Г		

7.	<p>Герб – символічне зображення, яке представляє гербовий знак території чи організації, країни</p>	
8.	<p>Гімн - це музичний твір, який служить офіційним символом та представляє державу.</p>	<p style="text-align: center;">ЩЕ НЕ ВМЕРЛА УКРАЇНИ</p> <p>Вірні П.Чубаківського, С.Даниловича Музика М.Вертинського</p> <p>Україно</p>
9.	<p>Голосування – процес вираження власної думки чи вибору шляхом голосування за або проти певної пропозиції чи кандидата.</p>	
10	<p>Громада – об'єднання людей, що мають спільні інтереси та цінності.</p>	
Д		
11	<p>Демократія – форма управління, в якій влада належить народу, а рішення приймаються більшістю громадян або їх представниками.</p>	
12	<p>Депутат – обраний представник у законодавчому органі влади.</p>	

13	<p>Державний символ – офіційний емблема, прапор, герб, який представляє державу.</p>	
14	<p>Державний герб – офіційна емблема держави.</p>	
15	<p>Династія – родина, яка має послідовне спадкове право на владу чи певні привілеї.</p>	
16	<p>Доповідач – людина, яка презентує щось перед іншими.</p>	
17	<p>Дружина - військовий загін давньоруського князя, добре озброєна кіннота.</p>	
З		
18	<p>Закони – нормативні акти, що визначають права та обов'язки громадян і регулюють життя суспільства.</p>	
К		

<p>19</p>	<p>Карта – графічне зображення певної області, місцевості чи явища.</p>	
<p>20</p>	<p>Конституція - це своєрідний "великий список правил", який визначає, як усі люди в країні повинні жити разом</p>	
<p>21</p>	<p>Козаки – історична група воїнів у різних країнах, зокрема в Україні.</p>	
<p>22</p>	<p>Конфлікт – зіткнення інтересів, поглядів або цінностей, що може вести до напруги чи непорозумінь між сторонами.</p>	
<p>Л</p>		
<p>23</p>	<p>Легенда – народне сказання або оповідання про якісь події чи життя людей, оповите казковістю, фантастикою.</p>	
<p>24</p>	<p>Лінія часу – графічне представлення подій у хронологічному порядку.</p>	

<p>25</p> <ul style="list-style-type: none"> Лялька мотанка – традиційна українська ручна робота у формі ляльки. 		
М		
<p>26</p> <ul style="list-style-type: none"> Місто – велике поселення, характеризується густою забудовою та розвиненою інфраструктурою. 		
Н		
<p>27</p> <ul style="list-style-type: none"> Новини – актуальна інформація про події, яка стала відомою громадськості. 		
О		
<p>28</p> <ul style="list-style-type: none"> Обласний центр – адміністративний центр області. 		
<p>29</p> <ul style="list-style-type: none"> Область – адміністративно-територіальна одиниця на рівні вище від району, але нижче регіону. 		
П		
<p>30</p> <ul style="list-style-type: none"> Пам'ятка – об'єкт або місце, яке має історичну, культурну або архітектурну цінність. 		

<p>31</p>	<p>Податки – обов'язкові внески громадян чи компаній у бюджет держави.</p>	
<p>32</p>	<p>Політична карта – карта, яка відображає політичні межі та об'єкти.</p>	
<p>33</p>	<p>Поселення – місце осілого життя людей, що виникло з розвитком землеробства, народ, що проживає на одній території.</p>	
<p>34</p>	<p>Потреба – внутрішній стимул до задоволення певного бажання чи необхідності.</p>	
<p>35</p>	<p>Права людини – невід'ємні та невичерпні права, що належать кожній особі внаслідок її гідності та свободи.</p>	

<p>36</p> <p>.</p>	<p>Правила – встановлені норми чи вимоги для регулювання поведінки чи діяльності.</p>	
<p>37</p> <p>.</p>	<p>Прапор - це кольоровий або зображувальний символ, що представляє державу, регіон або організацію.</p>	
<p>38</p> <p>.</p>	<p>Президент – глава держави, обрана особа, яка представляє країну внутрішньо та міжнародно.</p>	
Р		
<p>39</p> <p>.</p>	<p>Реліквія – святиня або освячений об'єкт, що має релігійне значення.</p>	
<p>40</p> <p>.</p>	<p>Родина – основна одиниця суспільства, що включає батьків та їхніх дітей, бубусів та дідусів.</p>	
<p>41</p> <p>.</p>	<p>Родинне дерево – графічне представлення генеалогічних зв'язків у сім'ї.</p>	
С		

<p>42</p>	<p>Садиба – житло з прилеглою землею.</p>	
<p>43</p>	<p>Село – невелике поселення, зазвичай із сільським характером.</p>	
<p>44</p>	<p>Символ – знак або об'єкт, що представляє або символізує якусь ідею, концепцію чи групу.</p>	
<p>45</p>	<p>Сім'я – соціальна група, що складається з батьків та дітей.</p>	
<p>46</p>	<p>Спілкування – обмін інформацією та ідеями між людьми за допомогою мови, жестів, письма тощо.</p>	
<p>47</p>	<p>Столиця – головне місто країни чи регіону, де зазвичай розташовані органи влади.</p>	

48	<p>Суд – орган, що вирішує правові питання та вирішує судові спори.</p>	
Т		
49	<p>Територія – певна область, що має чіткі межі.</p>	
50	<p>Традиція – передача з покоління в покоління обрядів, звичаїв чи способу життя.</p>	
У		
51	<p>Уряд – орган виконавчої влади, який відповідає за виконання законів та управління країною.</p>	
Ф		
52	<p>Фізична карта – карта, яка відображає природні ознаки території, такі як річки, гори, ліси.</p>	
Ч		

<p>53</p>	<p>Червона книга України – документ, що містить перелік видів тварин і рослин, які потребують особливого захисту через небезпеку вимирання.</p>	
------------------	--	--

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Модуль І. Концептуальні засади методики навчання громадянської та історичної освітньої галузі.....	7
Модуль ІІ. Методика формування громадянської та історичної компетентностей учнів у структурі навчання в початковій школі.....	10
Тестова контрольна робота.....	15
Вимоги до виконання індивідуально-дослідного завдання.....	21
Теми для написання рефератів.....	21
Питання для підготовки до підсумкового контролю.....	22
Теми для написання курсових робіт.....	24
Схеми та таблиці для візуального сприйняття навчального матеріалу.....	26
Література.....	60
Словник з методики громадянської та історичної освіти.....	65
Зразок словника понять і термінів з громадянської та історичної освіти (з елементами ейдетики) для учнів початкової школи.....	70

